

סימן יח – איסתתים גובתא דשכבת זרע

ראשי פרקים:

- פרק א – סוגית "שני נקבים" – הקושי בהבנת המציאות
פרק ב – ישוב הסוגיא לאור המידע הרפואי המעודכן
פרק ג – סיכום

פרק א. סוגית שני נקבים – הקושי בהבנת המציאות

הלכות פצוע דכא, כרות שופכה ואיסור הסירוס¹ נוגעות למגוון רחב של נושאים רפואיים מעשיים, כדוגמת: ניתוחי ערמונית², טיפול ביילוד עם היפוספדיאס³, כריתת אשכים במצבים רפואיים שונים⁴ ועוד. מצד שני, הכרת האנטומיה והפיזיולוגיה של מערכת אברי הרבייה בזכר חיונית לא רק להבנת הסוגיא אלא גם לאבחנה ולפסיקה המעשית.

כדוגמא חיה ראוי לעיין בשתי סוגיות הנראות לכאורה כסותרות את המציאות האנטומית של ימינו:

א. הברייטא במסכת בכורות⁵ קובעת:

"ת"ר שני נקבים יש בו באדם, אחד מוציא שתן ואחד מוציא שכבת זרע, ואין בין זה לזה אלא כקליפת השום. בשעה שאדם נצרך - אם נקבו זה לתוך זה נמצא עקר".

ב. במסכת יבמות⁶ מתואר מקרה פתולוגי:

"ההוא עובדא דהוה בפומבדיתא: איסתתים גובתא (קנה - רש"י) דשכבת זרע, ואפיק במקום קטנים. סבר רב ביבי בר אבבי לאכשורי. אמר רב פפי: משום דאתיתו ממולאי אמרת מילי מוליתא. במקומה מבשלה, שלא במקומה לא מבשלה".

לברייטא בבכורות הסבר מילולי פשוט: בשופכה ("אורתרה") המהווה צינור מוצא לשתן ולנוזלי הזרע, קיים קרום דק (כקליפת השום) מפריד בין נתיב המוצא של השתן ובין נתיב המוצא של נוזלי הזרע⁷, ופגיעה בקרום זה גורמת לעקרות. באופן דומה מוסברת עובדת פומבדיתא: נסתם נתיב המוצא של נוזלי הזרע, ניקב

1. ש"ע אבהע"ז סי' ה.

2. ראה: נשמת אברהם, מהדו"ק חלק אבן העזר, סי' ה ס"ק ו.

3. ראה: נשמת אברהם, מהדו"ק חלק אבן העזר, סי' ה ס"ק ד.

4. ראה: נשמת אברהם, מהדו"ק חלק אבן העזר, סי' ה ס"ק ה.

5. בכורות מד,ב.

6. יבמות עה,ב.

7. באופן המזכיר מעט את הממברנה המחלקת את תעלת האוזן הפנימית. ראה: ע. זהר וי. שפירא, הגוף ותפקודו (עם עובד 1977), פרק 12, עמ' 218-220.

הקרום המפריד, והנתיב הסופי של נוזלי הזרע עבר אל נתיב המוצא של השתן. מסקנת רב פפי: פגיעה מעין זו אוסרת לבוא בקהל⁸. התמיהה הבאה מתבקשת: "וזה פלא גדול. כי הלא עינינו רואות שלכל אדם יש רק שביל אחד לאורך כל הגיד ומשם הוא מוציא גם שתן וגם שכבת זרע. ובזמן קיום יחסים, אותו חלק של צינור השתן שנמצא בין שלפוחית השתן ובין מקום הכניסה של שבילי הזרע לתוך צינור השתן – מתכווץ, ואז אין אפשרות לא לשתן לצאת ולא לשכבת הזרע ללכת אחורה לתוך שלפוחית השתן"⁹.

בשתי דרכים עקרוניות ניתן ליישב את "הפלא הגדול": שיטת החזון אי"ש¹⁰ מחד, ושיטת הגר"ח פדווא¹¹ מאידך. לדעת החזון אי"ש "בדבר זה נשתנו הטבעים". כלומר, התיאור האנטומי והפתולוגי המתואר בתלמוד היה מדויק בתקופת התלמוד, אך במהלך השנים חלו שינויים אנטומיים ופיזיולוגיים¹² בגוף האדם. לעומתו כותב הגר"ח פדווא:

"ואנכי משתומם מאד על המראה הזה. כי ודאי כמו דחזינן היום שאין שם אלא שביל אחד, כן היה גם בימי חז"ל ואין בזה שום שינוי בטבע. שהרי משנה מפורשת במקואות פרק ח' משנה ד': בעל קרי שטבל ולא הטיל את המים, כשיטיל את המים טמא וכו'. והנה יוצא ברור ממשנה זו דהדרך המשמשת לשכבת זרע משמשת גם למי רגלים. וכמו שפירש הרמב"ם בפירוש המשנה שם וז"ל: וכל בעל קרי אם לא השתין קודם הטהרה, הנה בעת שישתין יטמא, כי אז תצא השארת הזרע הנשאר בחלל האמה, עכ"ל [הרמב"ם]. ואם כי רש"י בחולין כ"ד ע"ב כתב וז"ל: שמא נשאר בפי האמה צחצוח קרי ויוצא עם מי רגלים, עכ"ל [רש"י], הנה ברור כי גם רש"י נתכוון לחלל האמה ולא לפי האמה ממש. שהרי כתב שהצחצוח יוצא, ויוצא פירשו מבפנים לחוץ. ועוד, מדלא מהני קינוח ורחיצה אלא הטלת מים דוקא, אלמא דהענין הוא שטיפה מבפנים. עוד ראייה ברורה דאותה הדרך המשמשת לשכבת זרע משמשת גם למי רגלים, וכן היה בימי הגמרא ואין בזה שינוי הטבע, ממה דאיתא התם לפני זה במשנה: ראה מים חלוקים או עכורים וכו'. עוד שם במשנה: המטיל טיפין עבות מתוך האמה טמא דברי ר' אלעזר חסמא, ע"כ לשון המשנה. והנה אלה הדינים מורים בלי ספק שהדרך המשמשת למי רגלים משמשת גם לשכבת זרע, ואין להטיל שום ספק בזה, וברור מעתה שכן היה גם בזמן הגמרא".

לפיכך בחר הגר"ח פדווא לפרש את התיאור האנטומי בתלמוד באופן שונה, ללא צורך בקביעה של שינוי הטבעים:

8. רמב"ם, איסורי ביאה, טז, ה; שו"ע אהע"ז, ה, ו.
9. נשמת אברהם חלק אבן העזר, סי' ה, ס"ק ג. ראה גם הגוף ותפקודו שם (7) פרק 8, 130-132.
10. חז"א אהע"ז, סי' יב, ס"ק ז.
11. שו"ת חשב האפוד, ח"ב, סי' ח. הובא בנשמת אברהם שם (9).
12. צריך לומר שחלו גם שינויים פיזיולוגיים, משום שכיום השביל המשותף איננו סיבה לעקרות בניגוד למצב בימי חז"ל ע"פ הבנת החז"א. ראה: "ביצחק יקרא" על המשנה ברורה סי' ג' סעיף יז. לעומת זאת ראה ב"שונה הלכות" שם, שהביא את דין השו"ע להלכה גם בזמן הזה ולענין זה לא הביא את החז"א שנשתנו הטבעים. וראה פרק ב' להלן.

"ועתה על כרחך הא דאיתא בבכורות מ"ד ע"ב: שני נקבים יש בו באדם וכו', הכוונה על מקום שלפני הגיד אשר בו נפגשים שביל הזרע הבא מן הביצים ושביל השתן הבא מן השלפוחית ומתחברים והיו לאחד להמשך אל הגיד, ושם אם ניקב זה לזה נעשה עקר: וגם האי דאיסתתים גובתא דשכבת זרע ואפיק במקום קטנים ג"כ אי אפשר לפרש אלא על המקום הזה, שנסתם שביל הזרע שם במקום פגישתם, ועל ידי זה ניקבה המחיצה שביניהם ואפיק במקום קטנים אל השביל לשניהם".

הנשמת אברהם⁹ הוסיף:

"ואפשר אולי להוסיף שהכוונה של "ניקב זה לזה" הוא למעלה ממקום התכווצות של צינור השתן בזמן קיום יחסים, כך שהזרע, במקום לזרום קדימה לתוך הגיד, זורם אחורה לתוך כיס השתן וממילא נעשה האדם עקר".

הגרש"ז אויערבאך שליט"א¹³, אף שכתב להוכיח מדברי הרמב"ם¹⁴ "שבכל אורך הגיד יש רק שביל אחד משותף לשניהם", תמה על ביאורי חשב האפוד והנשמת אברהם בסוגיית יבמות: "צ"ע אם זה כל כך עמוק בגוף איך ידעו אם זה סתימה או שרק נעשה נקב ויצא דרך שם"?

פרק ב. ישוב הסוגיא לאור המידע הרפואי המעודכן

לאור הסכמת האחרונים שגם בעבר היה בגיד רק שביל אחד המשותף לשתן ולש"ז, ניתן לפרש את הברייתא בבכורות ואת סוגיית יבמות באופן נפלא: "שני הנקבים" הם: הנקב הראשון הוא שביל הזרע הדו צדדי המגיע עד לשופכה דרך הערמונית. הנקב השני הוא החלק הקריבני של השופכה היוצא מתוך כיס השתן ומגיע עד נקודת המפגש עם שבילי הזרע.

"כקליפת השום" ש"בין זה לזה" היא החסימה הפונקציונלית (התכווצות שרירית) המונעת חדירת זרע לכיס השתן בעת תשמיש, והמונעת חדירת שתן לשבילי הזרע בעת הטלת שתן. פגיעה בחסימה פונקציונלית זו, מאפשרת חזרה של זרע לכיס השתן (במקום פליטה החוצה) בעת תשמיש, וגורמת כמובן לעקרות¹⁵. (גם יכולת השתן לחדור לשבילי הזרע, עלולה, כנראה, לגרום לזיהום מערכת שבילי הזרע ולעקרות).

לפי ביאור זה, אין שום סתירה בין המצב האנטומי הידוע לבין הברייתא, יתר על כן, עובדת פומבדיתא מקבלת הסבר פשוט: חסימת צינור הזרע והפרשתו

13. הובא נשמת אברהם שם (9), סס"ק ג.

14. הלכות משכב ומושב, פ"א, הלכה י"ד.

15. לפ"ז ניתן, אולי, לפרש בפשיטות את סוף הברייתא בבכורות (שלא כרבינו גרשום): "בשעה שאדם נצרך - אם נקבו זה לתוך זה נמצא עקר": כשאדם נצרך לתשמיש, אם הזרע עובר אחורה לכיוון כיס השתן - אינו מוליד (נמצא עקר). (וכן להפך, בשעה שנצרך לנקביו, אם קיימת זרימת שתן אחורה לתוך שבילי הזרע - הדבר עלול להביא לעקרות).

"במקום קטנים", משמעותה גם שהזרע לא נפלט בזמן תשמיש – דהיינו סתימה פונקציונלית של צינור (גובתא) הזרע.

וגם שבעת הורקת כיס השתן אחרי תשמיש מופרשים נוזלי הזרע, כלומר: הזרע יוצא¹⁶ ממקום השתן¹⁷.

תופעה כזו מאובחנת מייד ע"י הפגוע. לכן הדיון במסכת יבמות מובן היטב, שהרי התיאור בגמרא הוא תיאור פונקציונלי גלוי, ומיושבת קושית הגרש"ז אויערבאך שליט"א¹⁸.

אמנם אם נקבל הסבר זה כפשוט הסוגיא, תנבע ממסקנת רב פפי חומרה הלכתית קשה ביותר: גם פגיעה בתוך הגוף (בניגוד לפגיעה בכיס האשכים הנמצא מחוץ לגוף) אוסרת לבוא בקהל. אם כן, לא ניתן להסתמך על חידושו של החזון אי"ש¹⁹ המגביל את איסור פצוע דכא וכוות שופכה דווקא לפגיעה חיצונית.

לחומרה זו השלכות מיידיות על כל מי שעובר כריתת ערמונית (פרוסטטה), בין אם נכרתו שבילי הזרע הפנימיים, ובין אם לא נפגעו, משום שקיימת זרימת זרע לכיס השתן (במקום פליטה) אחרי כל כריתת ערמונית בה לא נותקו שבילי הזרע²⁰!

בכל זאת ניתן למצוא שני סניפי היתר לכרית ערמונית, גם לפירוש האחרון: שיטת הסמ"ג²¹ (ע"פ דיוקו של החת"ם סופר²²) דכל מה שנעשה לצורך רפואה אינו יוצר פצוע דכא. שיטת הר"א ממייץ²³ הלומד בעובדת פומבדיתא שכל הדיון הוא אך ורק לגבי כשרות הוולד (הנובעת מהעקרות של הפגוע מפומבדיתא), אך אין שום איסור על הפגוע לבוא בקהל.

פרק ג. סיכום

ניתן לפרש בפשיטות את הברייתא בבכורות ואת סוגית יבמות גם על פי המצב האנטומי והפיזיולוגי הידוע כיום, ולמרות הסתירה לשיטת החז"ל המתיר פצוע דכא בשבילים שבחלל הבטן, ניתן להקל ולהתיר לבוא בקהל את כריתת הערמונית, בהסתמך על שיטת הסמ"ג כמו גם על שיטת היראים.

16. "אפיק".

17. "במקום קטנים".

18. ו"כ הגאון ר' יהושע מקוטנא (ישועות מלכו סי' יח, הובא בספר ברית אברהם הכהן עמ' שזנ), דכוונת חז"ל לשני שבילין בתוך הבטן, אבל בגיד יש רק שביל אחד. וכעין זה כתב גם במשפטי עוזיאל מהד"ת חלק אבהע"ז סי' ו', הובא בספר אסיא ב' עמ' 141.

19. חז"ל, אישות, סי' יב, סוף אות ז.

20. נשמת אברהם, שם ס"ק ו, ד"ה בזמן הוצאת הפרוסטט.

21. סמ"ג, לאוין, קיט (הובא בחת"ס, להלן הע' 22).

22. שו"ת חת"ם סופר, אהע"ז, ח"א, י"ז.

23. ספר יראים (עם ביאור תועפות ראם לר' אברהם אבא שיף, ווילנא תרנ"ב-תרס"ב, מהדורת צילום: מכון חתם סופר, ירושלים תשל"ג), סי' כט; הובא חלקית: בית שמואל, אבן העזר, ה, ס"ק ט. בב"ש נשאר בצ"ע אי כופין להוציא אם נשא.